

Ten geleide

P.G.J. Post

Op 3 november 1989 werd in Amsterdam een symposium georganiseerd met als titel: 'Verbeelding van vroomheid. Devotieprentjes als cultuurwetenschappelijke bron'. Initiatief en organisatie berustten bij de Katholieke Theologische Universiteit Amsterdam en het P.J. Meertens-Instituut.

Verbeelding van vroomheid op devotieprentjes was enerzijds een thematisering van de vraag naar de rol van religie in het leven van alledag en anderzijds een aanleiding om het grensverkeer tussen wetenschappelijke disciplines aan de orde te stellen. Bij dat grensverkeer wordt met name gedacht aan geschiedwetenschap, kunstgeschiedenis, sociale wetenschappen, volkskunde, theologie e.d. Niet op de laatste plaats speelde hierbij de heroriëntatie een rol die door de aandacht voor de thematiek van de volksreligiositeit of religieuze volkscultuur heeft plaatsgevonden in genoemde wetenschappen. Een van de kenmerken van deze nieuwe oriëntatie is de rol van nieuwe bronnen en methoden in het onderzoek. De traditionele bronnen geven slechts op een indirecte wijze informatie, zodat andere bronnen moeten worden gezocht die weer geïnterpreteerd zullen moeten worden. Grenzen tussen wetenschappen dienen hier te worden overschreden. Reeds geruime tijd wordt onderkend hoe iconografisch materiaal in het algemeen, en de populaire (druk)grafiek in het bijzonder een sleutelrol kunnen vervullen temidden van vele mogelijke bronnen. Het symposium wilde onderzoekers die de religieuze prent in hun cultuurwetenschappelijk onderzoek een belangrijke plaats geven bijeenbrengen. Het raamwerk van het symposium werd gevormd door een vijftal lezingen uit verschillende (sub)disciplines¹.

Zowel het hier kort geschetste uitgangspunt van het symposium, als de uiteindelijke opzet ervan vormen eveneens het kader van deze bundel. Vanaf het begin lag het in de bedoeling een bundel naar aanleiding van deze studiedag uit te brengen. Als voorbereiding op het symposium werd reeds een dossier uitgebracht met een tweetal artikelen, een uitgebreide bespreking van de in verband met het thema van het symposium belangrijke studie van J. Pirotte² en een literatuurlijst³. Overleg na het symposium maakte duidelijk dat ten aanzien van de geplande congressbundel niet zo zeer gekozen zou moeten worden voor de formule van een verslagbundel, als wel voor 'een bundel naar aanleiding van'. Van een integrale publikatie van alle vijf lezingen werd afgezien. Het onderzoek dat ten grondslag ligt aan het referaat van A. van der Zeijden is namelijk reeds elders gepubliceerd, een publikatie die bovendien hernomen werd in het symposiumdossier⁴. De bijdrage van Joh.G. Hahn vroeg vanwege én het specifieke lezingkarakter én de specifieke methodologische invalshoek om een grondige bewerking, wilde dit referaat een passende plaats vinden naast de bijdragen van Frijhoff, Wegman en

Post. In overleg met de auteur werd daarom besloten voor dit sociaal-wetenschappelijk georiënteerde referaat een publikatie elders na te streven.

Dit themanummer werd aldus een bescheiden bundel naar aanleiding van een symposium. U treft er — de soms sterk bewerkte — versies van de symposium-referaten van P. Post, W. Frijhoff, en H. Wegman aan. Deze worden vooraf gegaan door een enigszins langere bijdrage van A. van den Berg en G. Rooijakkers over een collectie unieke achttiende-eeuwse houtsneden.

Een uitvoerige inhoudelijke introductie van de bundel kan hier achterwege blijven. Zo wordt in de bijdrage van Post kort een beeld geschetst van de stand van het wetenschappelijke onderzoek met betrekking tot de religieuze (druk-)grafiek. Duidelijk wordt onder andere dat in vergelijking met andere landen in Nederland ten aanzien hiervan een onderzoeksterrein braak ligt. Niet alleen wordt via deze bundel een aanzet geboden om ook in Nederlands cultuurwetenschappelijk onderzoek devotioneel prentmateriaal te betrekken, ook worden enkele nieuwe onderzoekslijnen aangereikt. Zo zijn de sporen van het gebruikstraject nog nergens zó als uitgangspunt genomen als dat in de bijdrage van Frijhoff gebeurt, en is in Nederland (dit in tegenstelling tot enige Duitstalige studies⁵) het Eerste Communie-prentje nooit zó centraal gesteld als hier door Wegman wordt gedaan. Bovendien staan, zoals expliciet in de bijdrage van Post verwoord, in alle bijdragen functie en context centraal.

Gelukkig bestond de mogelijkheid om aan de drie op het negentiende- en twintigste-eeuwse tijdvak toegesneden artikelen, er een over nieuw achttiende-eeuws materiaal te kunnen toevoegen. In de wandelgangen van het genoemde symposium lieten Van den Berg en Rooijakkers reeds fotomateriaal van hun 'vondst' zien, maar hun naspeuringen ten aanzien van de Brabantse blokken waren toen nog in volle gang. Deze bundel over religieuze prentkunst lijkt me een passende plaats voor een eerste publikatie gewijd aan dit materiaal. In een appendix is de beide onderzoekers tevens de ruimte gegeven voor een descriptieve presentatie van deze collectie blokken.

De bundel kon ruim van illustraties worden voorzien, hoewel uit praktische overwegingen gekozen moest worden voor een bundeling van de afbeeldingen in een apart fotokatern per artikel.

Tenslotte gaat mijn dank uit naar het Katholiek Documentatie Centrum te Nijmegen, Rijksmuseum Het Catharijneconvent te Utrecht, en de fotodiensten van de Katholieke Universiteit Nijmegen en van de Erasmus Universiteit Rotterdam, voor hun medewerking.

Noten

1. Vgl. verslag in: *Volkkundig Bulletin* 16,1 (1990) 122-123; *Tijdschrift voor Theologie* 30,1 (1990) 78-79.
2. J. Pirotte, *Images des vivants et des morts. La vision du monde propagée par l'imagerie de dévotion dans le Namurois 1840-1965* (Recueil de travaux d'histoire et de philologie 6e série, fasc. 34. Louvain-La-Neuve / Bruxelles 1987).
3. Joh. G. Hahn, P. Post, *Dossier Symposion 'Verbeelding van vroomheid'* (Amsterdam 1989).
4. A. van der Zeijden, 'Bidprentjes en doodsbeleving', *Volkscultuur* 6,1 (1988) 37-69; in *Dossier Symposion* (zoals noot 2): 48-64.
5. Vgl. K. Dröge, *Sprüche zur Konfirmation – Bilder zur Erstkommunion* (Schrift. des Westf. Freilichtmuseums Detmold. Landesmuseum für Volkskunde 4. Detmold 1985); P. Höpgen, 'Das Kommunionerinnerungsbild in der Predigt. Bernhard Overberg und Heinrich Nagelschmitt als frühe Zeugen für seine Verbreitung in Westfalen und Rheinland', *Rhein. Westf. Zeitschrift für Volkskunde* 32/33 (1987/88) 179-193.